

Fekete Gyula

Kié a hatalom két évvel a választások után?

“Akié a hatalom, azé a felelősség!” – hangzott el többször Lakitelken 1987 szeptemberében. A jelmondatban a hatalomból kiszorult értelmiség véleménye tükröződött: semmi közünk nincs az ország eladósodottságához, a gazdaság versenyképtelenségéhez, az ország lakóinak harmadát napi megélhetési gondokkal sújtó szegénységhez, a bűnözés növekedésében is megnyilvánuló morális válsághoz. Nincs mindezekhez – mondtuk –, mert azokban a döntésekben, amelyek ide juttatták az országot, nem vettünk részt az ország antidemokratikus jellege miatt.

A hatalom és a felelősség összefüggésének a kérdése ma is, helyi és országos szinten is nap mint nap felvetődik. Nem véletlenül utasítja el pl. a budapesti MDF frakció MDF-es alpolgármester kinevezésének a gondolatát, hiszen annak nem lenne tényleges hatalma (az SZDSZ-FIDESZ-MSZP éppen úgy leszavazná javaslatait, mint eddig), viszont funkciójából fakadóan felelősség terhelné általa nem támogatott ötletek következményeiért. Országos szinten is, mi, kormánypárti képviselők gyakran szóba hozzuk egymás között – máshol (pl. a TV nyilvánossága előtt) nem, hisz nincs erre lehetőségünk –, hogy vajon van-e történelmi felelősségünk a mai társadalmi-gazdasági folyamatokért olyan körülmények között, amikor nincs érdemleges hatalmunk e folyamatok megváltoztatására. Hiszen épp a rendszert változtató törvények “kétharmadosak” – azaz a kompromisszum hiánya miatt vagy meg sem születnek, vagy annyira teli vannak kompromisszummal, hogy alkalmatlanok rendszert változtató célokra. Ha valami csoda folytán átmennek, akkor hetekig, hónapokig halo-

gathatja a köztársasági elnök az aláírásukat.

Ha netán ez megtörténik, az Alkotmánybírárság bármikor megsemmisítheti rendszerváltoztató tartalmukat. Ha ezt valami szerencse folytán megússzuk, akkor a közszolgálati jellegéből kivetkőzött rádió és televízió, továbbá a sajtó bojkottálja közlésüket, mit sem tud róluk a lakosság. Még szerencsénk van akkor is, ha szidják, szapulják törvényeinket, mert akkor e görbe tükörből is, de valami eljut a lakossághoz. Persze, ha meg is tudja a lakosság az új törvényeket, lehet hogy arról is tudomást szerez, hogy nem kötelező e törvények betartása, gond és veszély nélkül áthághatóak, hiszen akár a függetlenségét ilyenképpen is kifejező bíróság, akár a gazdasági élet főszereplője, akár a végrehajtó hatalomban kulcspozíciókat változatlanul betöltő régi apparátus ehhez asszisztál. (Lásd azt, hogy a szakszervezetek a tíz hónapja hozott törvénynek nyíltan nem engedelmessé válnak, hogy a vám-, adó-, és társadalombiztosítási járulékok kötelezettségeket a gazdálkodók egyre szélesebb köre nem teljesíti.)

Érezzük tehát, tudjuk – hogy *messze nem a parlamenti erőviszonyok határozzák meg a változás menetét és irányát*. Messze nem a parlament kormánypárti hányada felelős tehát az ország újonnan keletkező – a megöröklöttekhez hozzáadódó – problémáiért. Vajon mennyiben kvantifikálható ez az érzés? Vajon a hatalom és felelősség kétharmadát, – felét, – egyharmadát – viseli-e a kormánykoalíció?

Ezirányú vizsgálódásaimhoz *számba kellett vennem a törvényhozástól független hatalmi ágakat* – klasszikus értelemben ezek: a köztársasági elnökség, Alkotmánybíróság, miniszteriális végrehajtó hatalom, bíróságok, önkormányzatok. Modern értelmezésben ezekhez hozzáadódik: a gazdasági hatalom, elektronikus és nyomtatott sajtó ("első nyilvánosság"), politikai pártok, egyesületek és érdekképviseletek. Társadalom- és gazdaságszociológiai elemzések formálódó hatalmi ágak tekintik (vagy valaha volt erős hatalmi ágak maradványának): honvédség és nemzetbiztonság, tudományos élet, művészet és kultúra, egyház és hitélet, vagyonosok és tulajdonosok hatalma, pénzkibocsátás (nemzeti bank), társadalombiztosítás, második nyilvánosság, külföldi hatalmaktól történő függés, vérségi-, családi-, és nemzetiségi klánok, fekete gazdaság és alvilági hatalom.

Megfelelő súlyuk szerint *elemezve a hat klasszikus, négy modern és tíz szociológiai hatalmi ágat* – hozzávetőleg kvantifikálhatjuk a kormánykoalíció szerepét és jelentőségét a hatalom összességében – és az ezzel arányos politikai felelősségben.

1. Köztársasági elnökség

Magyarországon a köztársasági elnöki funkció pártok közötti megállapodás keretében került ellenzéki kézbe. Az alku fejében az ellenzék lemondott az úgynevezett "kétharmados" törvények jelentős részéről – belenyugodva tehát abba, hogy a törvények megszavazásához elegendő a Parlament szava-

zatainak egyszerű többsége.

Az alku természete ("valamit valamiért") magától értetődővé tette, hogy a köztársasági elnök külföldi és belföldi cselekedeteivel ne az egész magyar népet képviselje, hanem elsősorban annak nem kormánypárti hányadát. Ellenzéki politikusok naponta felvetik, hogy szükség van a többség akaratát korlátozó köztársasági elnöki jogkörök további bővítésére – a hatalommal járó felelősség terhe nélkül –, köztársasági elnöki ellenőrzés alatt kell kialakítani a Parlament második kamaráját, stb. Alkotmánybírói döntések sorozatára volt szükség annak eléréséhez, hogy a köztársasági elnök ne bénítsa meg a miniszteriális végrehajtó hatalom működését azáltal, hogy nem írja alá a törvényeket vagy a kinevezési okmányokat.

A parlamentáris államformákban az államfő az egész népet testesíti meg, nem teszi kockára erkölcsi tartalékát politikai játszmákban, hiszen válságos helyzetekben bizonyítania kell politikai felelősségét, az egész nép akaratát megtestesítő személyiségét. Sajnos, Magyarországon sem az államfő politikai ambíciói, sem az őt minduntalan politikai szerepre készítő pártok nem segítik elő, hogy politika feletti szerepe legyen a köztársasági elnöknek. Az államfő gyakran úgy érzi – és ezt kifejti –, hogy ő csupán egy ceremóniális kellék, holott dönteni szeretne, irányítani szeretné a dolgok alakulását. Ellenzéki pártok is gyakran kifejtik, hogy "más országokban" nagyobb súlya van az államfőnek – csak azt nem teszik hozzá, hogy ezek az országok elnöki rendszerű, prezidenciális berendezkedésű, nem parlamentáris formában működő országok. Ezekben az országokban a hatalommal együttjáró felelősség is terheli az államfőt, emiatt eleve nem lehet politika feletti, egész nemzetet megtestesítő szerepük. A parlamentáris országokban – így pl. Nagy-Britanniában – elképzelhetetlen, hogy ugyanazon "politikai" népszerűségi listán szerepeljen pl. az angol királynő, John Major kormányfő és pl. a Skót

Nemzeti Párt elnöke. “Akkor miért nincs rajta a listán a legnépszerűbb futballkapus, a legfelkapottabb pornósztár, a leginkább csápolts rockdobos?” – adta fel nekem a kérdést egy londoni tanár, érzékeltetve velem, hogy megbor-zongtatja az abszurd ötlet: a királyné és a skót hordószónok ugyanazon a listán? Nálunk ezer szál húzza le a köztársasági elnököt a napi politika mocsarába, messze járunk még attól, hogy ne szerepeljen azonos népszerűségi vagy népszerűtlenségi listán az államfő, a kormányfő és akármelyik parlamenten kívüli párt elnöke. Amelyik miért ne lehetne pornó-sztár, vagy rock-dobos – hisz erre is akad példa.

Ma a köztársasági elnök erős politikai tényező, a kormányzati hatalmat ellensúlyozó meghatározó szerepköre vitathatatlan.

2. Alkotmánybíróság

Magyarországon rendkívüli, nagyon tág jogkörrel rendelkező Alkotmánybíróság funkcionál. *Valójában az arisztokrata köztársaságok alsóházi határozatait bármikor megsemmisítő, megfellebbezhetetlen erejű döntési jogkörrel rendelkező felsőházak jogostványával rendelkezik.* Csak nálunk – szemérmességből – nem felsőháznak nevezik ezt az intézményt.

Azokban az országokban, ahol van Alkotmánybíróság, ott az ilyen hatalmi ág tevékenységi területét szorosabban leszűkítik a konkrétan is bizonyítható alkotmányellenes parlamenti döntések hatálytalanítására, és nincs – a magyar eljárásnak megfelelően – annyira tág értelmezési jogkörük, hogy az Alkotmányban szereplő paragrafusokkal csak többszörös logikai áttételben, laza és esetleges kapcsolatban álló parlamenti vagy kormányzati döntéseket megsemmisítsenek.

A nem jogelméleti, hanem politikai indítatású alkotmánybírósági döntésekre jó példa az elévülésről szóló, 4:1 arányban elfogadott törvény Alkotmánybíróság általi megsemmisítése.

A Parlament természetesen nem tudhatta előre, hogy a háború utáni Európában alkalmazott elévülés értelmezése – miszerint az elévülés órája nem ketyeghet, ha a bűnt nem is üldözik – ellentétes a magyar Alkotmánynyal, annyira nincs konkrét összefüggés az Alkotmány paragrafusai és az elfogadott törvény szövege között. Külön súlyosbítja a jelenlegi helyzetet, hogy a megsemmisítés indokai olyan megállapításokat is tartalmaznak, amelyek alapján Magyarországon semmisenek kellene tekinteni a háborús bűnök elévülhetetlenségéről szóló törvényeket. (Mint jogi berkekben köztudott, a háborús bűnök 1960. január 20-án elévültek, és csak több év múlva, “támasztották fel” az ismételt üldözhetőséget.) Nem fogadható el – sőt szinte gyerekesnek tűnik – egyes alkotmánybírók ama véleménye, hogy ők csak a konkrét elévülési törvénnyel foglalkoztak, a többi, már érvényben lévő hasonló törvénnyel nem – hiszen a Parlament a korábban hozott törvények logikáját szemelőtt tartva hozta meg a döntését, abban a hiszemben, hogy az Alkotmánybíróság is jogrendben gondolkodik és nem egyedi (tehát elkerülhetetlenül emiatt politikai) ítéletet alkot.

Az Alkotmánybíróság jelenlegi, felsőház-jellegű szerepköre a parlamentáris demokrácia és a kormányzati hatalom teljes szétveréséhez vezethet, hiszen döntéseihez nem párosul semmilyen erkölcsi vagy anyagi felelősség. (Gondoljunk csak a személyi számok használatának betiltásából fakadó milliárdos terhekre.) Jelenlegi működése nagyobb alkotmányos gond, mint a paktum előtti kétharmados törvények magas aránya – hiszen még az egyszerű, feles törvények napi létét is fenyegeti. (Szinte valamennyi törvény vitájában tucatszor elhangzik: a törvényjavaslat alkotmányellenes, elfogadása esetén iziben fellebbezünk az Alkotmánybíróságnál.) A köztársasági elnöki poszt ellenzéknek történő átadása szinte teljesen értelmetlen alku volt a

parlament és a kormányzat munkájának könnyítése érdekében – ha ez a parlamenti akaratot elfojtó intézmény jelen formájában és jogosítványában fennmarad. Márpedig jó ideig fennmarad, hiszen bármely változtatás e téren kétharmados parlamenti többséget igényelne. Ismerve ez intézmény kialakulásának körülményeit, személyi összetételét – a változtatásához az ellenzék nem járulna hozzá. Ezzel is igazolva azt, hogy szerinte is az Alkotmánybírótság ma többségében olyan ellenzéki feladatokat lát el, amelyeket a parlamentáris demokrácia keretében az ellenzék – lakossági szavazatok híján – nem képes ellátni.

3. Parlament

A kormánykoalíció többsége a parlamentben mindössze öt százalékos. Tekintettel arra, hogy a miniszterek, államtitkárok többsége is országgyűlési képviselő – akiknek elfoglaltsága a végrehajtó hatalomban ritkán teszi lehetővé a parlamenti szavazásokon történő részvételt – a többség gyakran csak néhány szavazaton múlik. Tekintettel arra, hogy – minden sajtóbeli állítással szemben – a kormánypárti képviselők nem szavazógép mintájára, hanem saját megfontolásukat is szem előtt tartva szavaznak – *gyakran csak a kormánypárti képviselők fegyelmezettebb jelenlétén múlik egy-egy törvény elfogadása.* (A szavazásokon – hosszabb időszakon keresztül – az MDF jelenléte 75 százalék körüli, a kereszténydemokratáké 70 százalék körüli, az SZDSZ-é 65 százalék körüli, a kisgazdáké (még együtt) 60 százalék körüli, a szocialistáké 55 százalék körüli és a fiatal demokratáké 50 százalékos körüli volt.) A szavazásokat elemelve az ellenzéki pártok mindig egyszerűségebben – szavazógép módjára – szavaznak, mint a kormánypártok. Ez azt is jelzi, hogy távlati törésvonalak esélye a kormánypártoknál valószínűbb, de azt is jelezheti, hogy az egyéni képviselők nagyobb

aránya miatt tágabb az MDF frakció túrési amplitúdója.

Európa egyik legdemokratikusabb gyakorlata nyilvánul meg a parlamenti bizottságok vezetőinek kijelölése terén. Nem az egyszerű többségi elv érvényesül – mint sok országban – hanem az a szempont, hogy létszámuk arányában valamennyi parlamenti frakció jusson bizottsági tisztséghez.

A parlamentarizmus ellen felheccelt lakosság, továbbá a médiák gyakran kifogásolják – sokallják – a képviselők számát. Olyan országok példáit vetik fel, ahol valóban relatíve kevesebb a képviselő, de azt nem említik, hogy ez a "takarékoság" a demokrácia rovására megy. Ha nem lenne listán bejutó képviselő, akkor csak egy fiatal demokrata, csak két szocialista párti, csak három kereszténydemokrata képviselő ülhetne a függetlenek között – hiszen frakció alapításához messze nem lennének elegendőek. Az nyilván járhatatlan megoldás lenne, hogy a listán bejutás érdekében még tovább növeljük a választókerületek nagyságát, hiszen már most is elviselhetetlenül nagy az egyéni képviselők leterheltsége (van 100 falus körzet is), és már most is túl laza a kapcsolat a lakossággal a krónikus időhiány miatt.

A Parlamentet gyakran éri az a vád, hogy indokolatlan jövedelmeket szavaz meg magának. Valójában több bizottságba gond szakembereket toborozni – annyira rossz a bizottsági munka megbecsülése – és szinte valamennyi egyéni képviselő szóltanul tudomásul veszi: választókerületében a polgármesterek, alpolgármesterek, jegyzők jövedelme több, mint az övé.

Az vitathatatlan: öt százalékos többség a Parlamentben lehetővé tesz ennél jóval nagyobb arányú akaratnyilvánítást a törvényhozás területén. Az Országgyűlésben a kormánypárti hatalom megkérdőjelezhetetlen, az elfogadott törvények tartalmában túlnyomónak tekinthető.

4. Végrehajtó hatalom

A miniszterek, politikai államtitkárok értelemszerűen a kormányzó pártok soraiból vagy azokkal egyetértő szakértőkből kerülnek ki. A többtízszes létszámú *miniszteriális hatalom csúcán a kormánytöbbség vitathatatlan.*

Néhány minisztériumi személycseré körül támadt sajtóvitában ellenzéki politikusok megkérdőjelezték a kormányzó hatalom ama szokását, hogy a miniszteren és a politikai államtitkárokon kívül másokat – saját embereiket – behozzák a végrehajtó hatalomba. Feltételezték tehát, hogy a rendszerváltás a korábbi tisztviselőkkel is levezénelhető, nincs szükség kívülről hozott szakemberekre.

Kormánypárti képviselők viszont éppen azt hányják minisztereik, államtitkáraik szemére, hogy leveleikre hónapokon keresztül nem kapnak választ, a pártban, lakossági körben kikristályosodott javaslataikat rendre elutasítják a régi éra minisztériumot ma is uraló ivatalnokai.

Személyes tapasztalatom az, hogy 1990-en még a minisztériumok szakembergárdája teghethetősen ellenszenvvel viselte el a kormánypárti képviselők kérdéseit és kéréseit. 1991-ben közeledtek egymáshoz az elvárások – a képviselők megértették, hogy nagyon sok lakossági vagy érdekképviseleti igény szakmailag megoldhatatlan, viszont a minisztériumi szakértők is megértették, hogy egzisztenciális érdekük törődni a képviselői javaslatok teljesíthetőségének a vizsgálatával. A költségvetési vitában az ellenzék igen sok minisztériumi szakértőt maga ellen hangolt, hiszen sok apolitikus családfe és családanya karácsony és újesztiendő között éjfélt után háromig, négyig volt kénytelen hallgatni a bizottságokban félórakig tartó ellenzéki obstruáló hozzászólásokat. A hangulat-eltolódás ellenére is állítható: a kormánypártok nem uralják a minisztériumokat, nem tudják elérni a választási ígéreteik kormányzati megvalósítását – de az ellenzék sem uralja már a szakértőket.

5. Bíróságok

A bíróságok személyi állományát a politikai hatalmi fordulat után több heves kritika érte a kormánypártok soraiban lévő hajdani üldözöttek oldaláról. *Az igazságügyminiszter kiállt a bíróságok parlament általi érinthetelensége és önálló hatalmi ágként való kezelése mellett.* Elutasította azokat az indítványokat, amelyek javasolták, hogy német mintára a polgárjogi aktivisták elleni ítéletekben résztvevőket bocsássák el a bírói karból. (Mint ismeretes, ott a bírák 80 százalékát elbocsátották.)

A miniszteri védelem ellenére a bírók nem váltak elkötelezetté, pl. jelenleg kétségbe vonják a miniszter bizonyos kinevezési jogait. Mindez igazolja: a törvényhozásban kinyilvánított kormánypárti szándékok csak nagyon alacsony határfokkal érvényesülhetnek a megörökölt bírói kar ítéleteiben.

6. Önkormányzatok

A magyar államiság fejlődésében soha nem rendelkeztek annyi autonóm jogosítvánnyal a települési önkormányzatok, mint manapság. Mind a központi hatalom, mind pedig a múlt századbeli szabadelvűek által is szétverésre ítélt megyerendszer jogosítványai korlátozottak a helyi döntésekkel szemben.

Az önkormányzati választások előtti parlamenti vitában a kormányzat komoly engedményekre kényszerült – a törvény kétharmados jellege miatt – csak hogy megmentse az ezeréves múltra tekintő megyerendszert, a fővárosi közigazgatást, hogy megelőzze azt a veszélyt, hogy az ország 3000 apró, életképtelen köztársaságra hulljon szét.

A kistéleplések jelentős részében – felhasználva a korábbi helyzetismeretüket – korábbi tanács-rendszer vezetői nyerték el a polgármesteri, jegyzői tiszteket. A nagyvárosok egy részében is érvényesült ez a tendencia, elsősorban a hatalomba bejutó pártok szakemberhiánya, ismerethiánya miatt. Pl. a fiatal de-

mokraták az önkormányzati választások előtt többszáz ezer plakátot ragasztottak ki azzal a szöveggel, hogy "Hej, ha se VB titkár, se szoligabíró többé nem lenne" – jelezve ezzel, hogy semmilyen eszmei közösséget nem vállalnak a hajdan ilyen posztokat betöltött egyénekkal – majd a számukra sikeres választások után első dolguk volt a fővárosban, hogy jegyzői feladatok ellátására kérték fel a volt budapesti VB titkárt...

Sajátos politikai-pénzügyi játszma annak a következménye, hogy az önkormányzatok többsége ellenzéki kézben van. Anyagi gondjaik nagy részét az ilyen önkormányzatok a "rajtuk takarékoskodó" kormánynak tulajdonítják, a központi kormányzat viszont azt bizonygatja, hogy az elmúlt években lényegesen gyorsabban nőtt az önkormányzatok pénzbeni támogatása, mint a minisztériumoké, több százmilliárdos vagyonról és annak hasznáról mondott le az állam az önkormányzatok javára, és míg az államnak az adósságai növekednek, az önkormányzatok harmadánál a bevételek gyarapodnak.

7. Gazdasági hatalom

Az állami tulajdon szinte kizárólagos aránya óriási hatalmat összpontosított az állami nagyvállalatok irányítói kezébe. Az előző pártállam által kinevezett, megörökölt garnitúra a legheterogénebb összetételű volt: egyaránt jellemezte egy részüket a szaktudás és helyzetismeret, mint más részüket az a tény, hogy tényleges szakismeret nélkül, a párthierarchia lajtorjáján feljebb kerülve jutottak jelenlegi pozícióikba.

Egy közös érdek összefűzte az állami vállalati vezetőket: ha már bele kell nyugodniuk vállalataik privatizálásába, akkor legalább legyen beleszólásuk leendő gazdáik, tulajdonosaik kilétébe. Hátha a tulajdonos hálás lesz jószolgálataikért... Közös vezetői érdek volt az is, hogy a közel 2000 milliárd Ft-os állami vagyon működtetése ne kötődjön túl súlyos

vagyonhasznosítást megkövetelő osztalékfizetési kötelezettséghez. Ezt a célt sikerült elérnie a menedzsmentnek: két év alatt nem születtek meg az állami vagyon hasznosítására vonatkozó vagyonpolitikai irányelvek, az állami vállalatok – a nyereségarányos befizetési kötelezettségen túlmenően – nem fizettek be a költségvetésbe osztalékjövödelmet.

A gazdasági hatalomban ma a kormánypolitikával rokonszenvező menedzserek csak szórványosan vagy kisebbségben képviseltetik magukat. Az állami nagyvállalatok körében a helyzet némileg kedvezőbb, mint az állami gazdaságok, mezőgazdasági termelőszövetkezetek vezetői között. Ez utóbbiaknál a kárpótlási törvény, illetve az új, bármely tagnak kiválási lehetőséget biztosító szövetkezeti törvény olyan mértékű egzisztenciális bizonytalanságot és olyan erős – tagoktól történő – függést eredményezett, ami ezeknél a vezetőknél egyértelműen kormányellenes magatartást váltott ki.

8. Első nyilvánosság

A politikai hatalomban nagy – egyesek szerint meghatározó – szerepük van a közszolgálati médiáknak, és a legnagyobb példányszámú napilapoknak. Mivel ezek a médiák közvetlenül sugallják politikai állásfoglalásukat, az egész lakosság többé-kevésbé hatásuk alatt áll – *elsődleges a szerepük a szavazások idején megnyilvánuló véleményformálásban.*

A kormányzat az első nyilvánosság hatalmi szférájában nagyon hátrányos helyzetből indult. A televízió elnöke több esetben megtagadta a szereplés lehetőségét a miniszterelnöktől, a rádió és a televízió műsorai szinte csak ellenzéki szakértők véleményét sugározták – a kormánypárt tagjai csak nagyon ritkán jutnak mikrofonhoz; a kormánypárti képviselők több mint egy évig – az Új Magyarország megjelenéséig – még csak válaszolni sem tudtak az ellenzéki napilapok (Népszabadság, Népszava, Magyar Hírlap, Magyar Nemzet,

Kurír, Mai Nap, Esti Hírlap, Világgazdaság, 19 megyei napilap) többmillió példányban kinyomtatott vádjaira.

A magyarországi átmenet hazai sajátosságai miatt nálunk nem került sor arra, ami pl. a volt kelet-német tömegkommunikáció és sajtó területén. Ott a pártállami propagandában vétke munkatársakat elbocsátotta az új szövetségi állam (az intézkedések az itt dolgozók közel 90 százalékát érintették) – így a megisztult sajtó-közélet ott nem gátolta, hanem kifejezetten elősegítette az ország békés egyesítését, az óriási szociális problémák levezénylését.

A tömegkommunikációban foglalkoztatott sajtómúltjuk miatt eleve *kormányellenes szerepre kárhozott médiások mindent megtettek annak érdekében, hogy fennmaradjon monopolhelyzetük.* Erősen elleneztek, hogy legalább egy kormányközeli napilap alakuljon és rendszeresen támadták azon televízió- vagy rádióműsorokat, amelyek szerkesztői – ha nem is voltak kormánypártiak, de – nem osztották a politikai ellenzék véleményét.

1992 elejére elérte a kormányzat, hogy a köztársasági elnök hajlandó volt aláírni egy rádiós és egy televíziós alelnök kinevezését – cserébe viszont le kellett nyelnie, hogy a lakosság számára foghatatlan URH sávba számúzenek egyházi műsorokat, megszüntessenek harminc éve fennálló, magyar kulturális életet jelképező alpműsorokat. ("Édes anyanyelvünk", "Tanuljunk népdalt") A tömegkommunikáció szót emel néhány személy hobbiját kielégítő rádiózás "emberi jogáért" ("Tilos rádió"), de tiltakozik az ellen, hogy többmillió ember választott képviselői hullámsávhoz jussanak.

9. Politikai pártok

Polgári demokratikus országokban a politikai pártoknak – közvetlenül – nincs hatásuk a parlamenti életre, vagy a gazdasági-társadalmi élet változásaira. Közvetett hatásuk termé-

zetesen ott is van – kellemetlen helyzetbe kerülhet az a képviselő, aki tudatosan mellőzi állásfoglalásainál a pártjában kialakult véleményeket.

Magyarországon két párt esetében volt látványos a törés a párt által kijelölt célok, és a párt parlamenti frakciója által kijelölt célok között: a Független kisgazdapárt és a Szabad demokraták szövetsége körében. A kisgazdapárt csak részben érte el, hogy mint pártnak nagyobb beleszólása legyen a parlamenti döntésekbe, mert próbálkozása az országgyűlési képviselők ellenállásába ütközött. A szabad demokrata képviselők, pártközpontba berendelt polgármesterek ellenállása mérsékeltebb volt, de közvetett jelek arra utalnak, hogy döntéseikben ugyancsak korlátozottan érvényesül a párt szerepe.

Az MDF és a KDNP esetében országos vagy helyi szinten a lakosság által – tehát nem pusztán párttagok által – választott személyek rendelkeznek döntési (hatalmi) lehetőségekkel.

Összességében elmondható: a korábbi, totális hatalmú pártállammal szemben a mai pártok szerepe a hatalom gyakorlásában meg lehetőségen csekély.

10. Érdekképviseltek

Politikai tapasztalatok alapján az érdekképviselési szervek – szakszervezetek, kamarák – nem alkalmasak a hatalom országos vagy helyi szintű gyakorlására. Részérdekek soha nem szoríthatnak hátra közérdeket büntetlenül. Sajnos, Magyarországon nem tudatosodtak ezek a politológiai tapasztalatok, nem ismert eléggé, hogy mennyire vakvágány volt Mussolini, Peron vagy Walesa szakszervezetekre támaszkodó államrendszeri felfogása. Változatlanul *nagyon erős hatalmu igény él a szakszervezetekben, nincs olyan törvényjavaslat, amivel kapcsolatban ki ne nyilvánítanák a kormányzattal szembenálló véleményüket. A "nagypolitikázás" igénye miatt elsikkad a*

munkahelyi érdekvédelem, a munkavállalók töredékére zsugorodik a szakszervezeti tagság. A kormánypártokra szavazó dolgozók joggal érzik úgy, hogy szemléletüktől idegen közegbe keveredtek, természetes reflexük tehát, hogy kilépve az eddigi szakszervezetükből, megalkossák a saját pártjukkal rokon-szenvező szakszervezetet. A munkahelyi érdekvédelmet elsinkófáló politizálási igény mára teljesen ellehetetlenítette az érdekvédelmet, mintegy 900 munkavállalói szakszervezetet és 600 szakmai kamarát, érdekvédő egyesületet regisztráltak eddig az érdekegyeztetésben érdekelt kormányzati szervek. A szétaprózódott érdekvédelem – különösen a privatizált és magánszektorban – teljesen kiszolgáltatottá teszi a dolgozókat. Kiutat a jelenlegi káoszából csak a nagypolitizálástól lehetőség szerint tartózkodó, a szakmai érdekvédelemre koncentráló – és ebbeli minőségében valamennyi pártállású szakembert összefogó – szakszervezetek jelenthetnének. Azzal párhuzamosan, hogy a munkahelyeken formálissá sülyedt a dolgozói érdekvédelem, a hatalmi szférában valóban ellensúlyozzák ezt a hiányosságukat a szakszervezetek. Az érdekegyeztető tárgyalások eredményeit publikálja a Magyar Közlöny, határozatait – többségben – a Parlament törvényerőre is emeli.

Ebben a hatalmi ágban még ma is a politikai rendszerváltás előtti erők képviselik a többséget, és a kormányzat befolyása – mivel távlati céljaival nem is fér össze egy ilyen szerep – minimális.

11. Honvédség, nemzetbiztonság

A katonaság vezérkara az egyik legősibb hatalmi ág képviselője. A világ országainak ötödében a politika gyakorlatában még ma is megkerülhetetlen tényező a hadsereg, véleménykülönbség esetén borítékolható a katonai hatalomátvétel, vagy az – mint déli szomszédunknál –, hogy a hadsereg szétlővi, lebom-

bázza az öt ellátó, tápláló állampolgárok lakótelepeit, hajlékait.

Csak nagyon erős állami vagy pártellenőrzés tarthatja féken a hadseregekben természetesen felmerülő ilyen jellegű hatalmi igényeket. Ilyen szempontból veszedelmesek azok az ellenzéki javaslatok, amelyek a honvédség-nemzetbiztonság kormányzatból való kiemelését és közvetlenül a köztársasági elnök alá való rendelését szoralmazzák.

Nem lehet egyetérteni azokkal a véleményekkel sem, amelyek kétségbe vonják a kormányzat hadseregen belüli kinevezési jogát – egyfajta pártbefolyásnak nevezve ezt a gyakorlatot –, és azt szorgalmazzák, hogy a hadsereg kizárólag saját állományából merítsen előléptetés esetén. Az ilyen jellegű kisszerű pártírigység – ami tehát a demokratikusan megválasztott képviselők által elfogadott kormányzat hadsereg feletti ellenőrzési jogát vitatja – a hadsereg önálló hatalmi ágazat-tervezését erősíti.

Megjegyzendő, hogy a honvédelmi-nemzetbiztonsági szakmában – speciális jellege miatt – nem volt lényeges vezetőcsere, viszonylag magas a politikai fordulat előtt kinevezett vezetők aránya.

12. Tudomány, művészet

A választások előtt valamennyi párt igyekezett választási listájára felvenni köztisztelnek örvendő akadémikusokat, ismert színészeket és írókat. A kormánypártok ebben a versengésben hátránnyal indultak. Miért?

Közismert, hogy a pártállam évtizedeiben a Tudományos Akadémia tagsága nagymértékben felhígult, áltudományos munkáért, beosztottak által írt disszertációkért köszönheték nem kevesen akadémiai tagságukat. A kontraszelekció miatt az átideologizált tudományos élet résztvevőinek jelentős része nem pályázta a rendszerváltást.

A rendszerváltás iránt elkötelezett tudósok, kutatók talponmaradásukat gyakran kül-

földi kapcsolataiknak, ösztöndíjaknak, időközönkénti vendégprofesszori állásaiknak köszönhették. Ebből a nagyvilágot ismert, világpolgári szemszögből nagyon szegényesnek, porosnak, "mucsainak" tűntek a magyar sorsproblémákat felvállalt mai kormánypártok.

A fentebbi folyamatok eredményeként *a tudományos világban a marxista és a liberális tömb a meghatározó*, a szociáldemokrata és a konzervatív szemlélet jelentéktelen.

13. Egyház és hitélet

Az Egyház évszázadokon keresztül önálló hatalmi ág (rend) volt a magyar rendi országgyűléseken.

Az elmúlt négy évtizedet a történelmi egyházak éppen hogy át tudták vészelni. Anyagi javaikból kifosztva, személyi állományukat tekintve nagymértékben elöregedve (zömük-nél a lelkészek átlag-életkora hatvan év körüli volt) érték meg a rendszerváltás időpontját.

A világnézetű úrbe harcos kisegyházak, illetve Európában nem honos vallások igyekeztek benyomolni. (Jehovisták, mormonok, Hit gyülekezete, buddhisták, Krisna hívők, szombatisták, stb.) A liberális pártok történelmi egyházaktól elvett vagyont ígértek ezeknek az újonnan megjelent egyházaknak, és kapcsolataik révén igen nagy reklám-publicitást teremtettek számukra a televízióban és a rádióban. Úgy tűnik, befolyásuk ezért ezeknél az egyházaknál meghatározó, míg *a hagyományos egyházak hívői* (talán éppen emiatt a pártstratégia miatt is) *a konzervatív pártok irányába sodródnak*.

14. Tulajdon és vagyon

A tulajdonban, vagyonban rejlő hatalom különbözik a gazdasági életben ténylegesen funkcionáló, gazdasági hatalomtól. A Parlament és a végrehajtó hatalom viszonya hasonló ahhoz, ami a tulajdonosi stratégia és a termelő-vagyont működtető vállalkozói magatartás között fennáll.

Magyarországon ma a vagyont működtetőknél – mint a modern demokráciákban mindenhol – lényegesen nagyobb a szerepük a hatalomban, mint a tényleges tulajdonosoknak. A gond az, hogy ma nagyon sok vagyontárgynak nincs tényleges felelős tulajdonosa, azaz *a tulajdonosok büvülésével párhuzamosan automatikusan növekednie kellene a tulajdonból adódó hatalomnak*.

Jelentős tulajdona ma a vagyont saját számlára átkonvertált fordulat előtti apparátusnak, és a hagyományosan liberális városi polgárságnak van. A kormánypártok a kárpótlás révén tulajdonukat visszakapók táborából várják az őket támogató tulajdonosi réteg kialakulását.

15. Pénzkibocsátás

A Magyar Nemzeti Bank viszonylagos önállóságának szükségességét mind az ellenzék, mind a kormánypártok elismerték. Az ellenzéki pártok banki függetlenség értelmezésére jellemző, hogy még azt a indíványt is ellenezték, hogy az MNB részvényeit valamennyi hatalmi ág (Parlament, végrehajtó hatalom, Köztársasági Elnökség, Legfelsőbb Bíróság, Budapesti Főpolgármesteri Hivatal, stb.) közösen ellenőrizze.

A jegybank személyi állományának jelentős része az előző év végén kinyilvánította rokonszenvét a menesztett bankelnök iránt. Az aláírások révén is konstatált liberális jelenlét mellett *csak a vezetés legszűkebb köre tekinthető kormánypárti szemléletűnek*.

16. Társadalombiztosítás

Az elmúlt években fokozatosan vált erőteljessé a társadalombiztosítás állami költségvetéstől történő elkülönülése, a biztosítói apparátus köztisztviselőktől történő elválasztása.

Több országban tudatosan vigyázzák ezt az elkülönülést, hiszen minden felelős társadalombiztosítási szakember 20-25 évre előre

gondolkodik járulék-fizetői fedezetben, biztosítói vagyonban és a várható kötelezettségek felmérésében. Nem lehet elvárni a politikusoktól, a végrehajtó hatalom szakembereitől, hogy ilyen hosszú távra előre tekintsenek, hisz túlnyomó többségük 3-4 évnél messzebbre tekintő időhorizontban nem gondolkozhat: az újraválasztási kinevezéseket újra megerősítő esélyek ugyanis valamennyi demokratikus országban meglehetősen bizonytalanok.

A legtöbb országban – csakúgy, mint Magyarországon – *a társadalombiztosítás önkormányzatának a kormánnyal szemben vétőjoga van* és a parlamenti törvények keretén belül olyan autonómiával rendelkezik, ami egy önálló hatalmi ág jellegzetességeivel ruházza fel.

Az egészségbiztosítási és a nyugdíjbiztosítási tanácsba szakszervezetek és pártok delegálják szakértőiket. A delegálók összetételéből fakadóan a kormányzat eleve kisebbségben van e tanácsokban, és a szakszervezeti választások után jelenléte jelképesé válik.

17. Második nyilvánosság

A második nyilvánosság elsősorban éréstrendeket, rétegszemléleteket közvetít, és lényegesen apolitikusabb, mint a sajtó, a rádió és televízió műsorainak – azaz az első nyilvánosságnak – a napi politikai parancsokat közvetítő tevékenysége. Koncertek, futballmecscecsek, szubkultúrák társaságainak a tagjai formálódnak azonos szemléletű közösségekké.

A politikával szembeni bizalmatlanság, a nyilvánvalóan nem objektív tömegtájékoztatással szembeni gyanakvás a második nyilvánosság tagjait olykor szélsőséges ideológiák irányába is sodorhatja, (ős-kommunistikus elveket való szekták, életformák; fajgyűlöletet hirdető bőrféjük; a parlamentarizmust, demokráciát tagadó anarchisták.) Mivel általában *a fennálló hatalmat tagadja leginkább a második nyilvánosság – a legtöbb országban ideológiáikat ellenzéki beállítottságuk ural-*

ják. Magyarországon hatalomellenes, pártállam-ellenes második nyilvánosságot és lumpen rétegeket a szabad demokraták tudatos politikával maguk mellé állították. Jelenlétük és súlyuk ma közel pártszakadást idéz elő, és a közelgő választások segédező szükséglete (cédulabedobók, plakátragasztók) is megnehezíti leválasztásukat.

18. Külföldi függés

A koalíciót alkotó pártok 1990 évi választási győzelmét követően néhány hét alatt másfél milliárd dollárt vont ki nyolc külföldi bank az országból. A történetírás fogja majd kideríteni annak az alkunak és külföldről történő zsarolásnak a részleteit, ami az MDF-SZDSZ paktumot megelőzően (azt kikényszerítve?) lezajlott – egy bizonyos: az újonnan megválasztott képviselőkben hamar tudatosodott: *nem feltétlenül külföldi csapatok magyarországi jelenléte jelképezi a külföldi függést.*

Leghamarabb a nyomtatott politikai sajtót juttatták a korábbi vagyonkezelők külföldi kézbe. 1990 végére a napilapok példányainak közel kétharmadát már külföldi tulajdonban lévő lapok nyomtatták ki. Az előző rendszert kiszolgált újságírók nagy győzelemnek tekintettek minden olyan adás-vételi szerződést, amikor magyar vételi szándékot kiütve külföldi tulajdonosok ajánlata győzött (Magyar Nemzet, Magyar Hírlap stb.). Óriási nyomás nehezedik a rádió és televízió hullámsávjai kiárúsítása érdekében a kormányzatra, nehogy megszólalhassanak saját adón a rádióból és TV-ből kiszorított kormányhoz közelebb álló politikai irányzatok.

“Idegengyűlölet, rasszizmus” – hallszik naponta a vád minden olyan esetben, amikor a stratégiai ágazatok, tájékoztatás, a termőföld és önkormányzati lakástulajdon területén a hazai tulajdonosok legalább részleges jelenlétét szorgalmazzák a kormánypártok. Két dolog bizonyos: *a külföldi tulajdoni hányadnak növekednie kell* (a kormánypártok szerint el-

sősorban a technológiai megújulást szolgáló és világszíni versenyben-maradást biztosító ágazatokban) és az is bizonyos, hogy a magyar történelemben mindig kifizetődő volt külföldi hatalmak érdekképviselőjének, helytartójának beállni. Erről a hatalmi lehetőségről a kormánypártok többsége lemondott.

19. Kláni, nemzetiségi érdekek

A kisebbségek kisebbségi természetükből adódóan összefognak, egymást segítik az üzleti-hivatali világban, azaz összetartozásuk hatalmi tényezővé válik.

A politikai pártok megérezték azt a lehetőséget, hogy a politikailag közömbös lakosságot mindig nehezebb megnyerni, mint a jobban mozgósítható kisebbségeket. Leghamarabb a szabad demokraták állították magukról, hogy kisebbségi érdekeket harcosan védenek. "Zsidók, cigányok, szegények, homoszexuálisok" kerültek azonos kalap alá kiáltványaikban, tanulmányaikban, mint az intoleráns kormány által üldözött kisebbségek.

A liberális pártok mellett a szocialista párt is kisebbségi támogatást kíván szerezni. Benyújtotta azt a törvényjavaslatát, ami pozitív diszkrimináció címén tízszer annyi szavazati jogot biztosítana a kisebbségieknek, mint a magyar lakosságnak. (A kisebbségi pártok esetében 0,4 százalékos, a többi pártnál 4 százalékos lenne a Parlamentbe kerülés küszöbértéke.) Válaszul a szocialisták javaslatára a liberális pártok azt a meggyőződésüket fejtették ki, hogy minden magyarországi kisebbségnek joga van magát képviseltetni a parlamentben a rájuk adott szavazatoktól függetlenül. Mivel 10 személy az egyesület-alapítás alsó határa – az orosz, görög, macedon, kínai, vietnami, kurd, palesztin, kubai vagy afgán érdekeket képviselő egyesületek is jelen kell

hogy legyenek az Országgyűlésben – javasolják – és csak a fennmaradó helyeket lehetne a pártok között lista alapján szétosztani.

A választójogi vita még nem dőlt el. Annyi bizonyos, hogy lesz pozitív diszkrimináció – legfeljebb annak a mértékét nem lehet előre megjósolni – és az is valószínű, hogy liberális pártok lesznek e diszkriminációnak a haszonélvezői.

20. Második gazdaság

A rendszerváltás előtt sok közgazdász – talán túlzott mértékben – a "láthatatlan" gazdaságnak tulajdonította az ország piaccgazdasági vonásainak az erősödését. Fusi, fekete munkavállalás, hálapénz, csúszópénz címén a lakosság – ugyancsak túlzott becslések szerint – legalább annyi pénzjövedelemhez jutott, mint társadalombiztosítási forrásokból. Azaz legalább ilyen erejű rejtett hatalom áll a "gazdasági alvilág" mögött – hallatszott a vélekedés.

Minden jel szerint a második gazdaság jövedelmei csak harmadát-negyedét érik el a vélelmezettnek – azaz e szféra hatalomból történő részesedése is szerényebb. (A jövedelmi becslések messze nem találkoztak fogyasztói-háztartásstatisztikai felmérések eredményeivel.)

A politikai fordulat előtti időszakban a gazdaság kiskapuit élvezők a liberalizált piaccgazdaság – visszaszorított állami ellenőrzés jelmondatát hirdető liberális pártokba helyezték a bizalmukat. A fordulat utáni időszakban egyre több jelét lehetett annak észlelni, hogy az árnyékgazdaság politikai szférája gazdagabb: jelentős a volt pártállam működtetőinek birtokába jutott, nem nyilvánosan átmentett (még tisztára mosásra váró) tőke szerepe és elterjedtsége.

A hatalomból történő részesedés nagyságrendjei

Egységnyi hatalmi pozíció = x

Politológiai osztályozás elve	Hatalmi ágak	Politikai rendszerváltás				Összes hatalmi pozíció
		előtti	utáni			
			Szoci-alista	Liberá-lis	Konzer-vatív, nemzeti	
erők						
Klasszikus hatalmi ágak (Háromszorosan súlyozott tényezők)	1. Köztársasági elnök			xxx		33
	2. Alkotmánybíróság	xx	x	xx	x	
	3. Parlament		x	xxx	xxxxx	
	4. Végrehajtó hatalom	x	x	x	xxx	
	5. Bíróságok	x		x	x	
	6. Önkormányzatok	x	x	xxx	x	
Modernkori hatalmi ágak (Kétszeresen súlyozott tényezők)	7. Gazdasági hatalom	x	x	xx	xx	18
	8. Első nyilvánosság	x	x	xxx	x	
	9. Politikai pártok			x	x	
	10. Érdekképviseltek	x	x	x	x	
Formálódó és elhaló hatalmi ágak (Egyszeresen súlyozott tényezők)	11. Honvédség, nemzetbiztonság	x			x	21
	12. Tudományos élet, művészet	x		x		
	13. Egyházak, hitélet			x	xx	
	14. Tulajdon és vagyon	x		x	x	
	15. Pénzkibocsátás			x	x	
	16. Társadalombizt.		x	x	x	
	17. Második nyilvánosság			x		
	18. Külföldi függés			x		
	19. Kláni, nemzeti érdekek			xx		
	20. Második gazdaság	x		x		
MINDÖSSZESEN (1-20)		12	8	30	22	72
részesedés a hatalomból %		17	11	42	30	100

Összefoglaló megállapítások

A parlamenti képviselők még a hatalmi ágak hármasság modellje szerint is (törvényhozás, végrehajtás, bírói ítélkezés) csak a hatalom egyharmadát birtokolják. Nem okozhat meglepetést, hogy a modern korban kialakult hatalmi ágak tovább gyengítik ezt a harmadrésnyi hatalmat, és ma a Parlament az összhatalom legfeljebb nyolcadával rendelkezik. (Lásd a táblázatot.)

Nyilvánvaló tehát, hogy ádáz küzdelem kell, hogy legyen a hatalom hétnyolcadát kitevő posztokért a különböző pártok és politikai irányzatok között.

Legbeágyazottabb a hatalomban a két liberális párt. Parlamenti kisebbségüket bőven ellensúlyozzák a köztársasági elnökségben, önkormányzatokban, sajtóban és a gazdasági hatalomban, érdekképviseletekben és tudományos életben elfoglalt pozíciók. Részesedésük a hatalom teljességéből – a táblázat alapján – mintegy 42 százalék.

Parlamenti képviselők ellenére leggyengébben a szocialista-szociáldemokrata irányzat részesedik a hatalomból (11 százalékban). Úgy tűnik, náluknál erősebb a szociáldemokrata meggyőződést már nem vállaló, volt MSZMP garnitúra hatalma – parlamenti képviselő nélkül is. 17 százalékos hatalmi arányukat erősíti a tájékoztatásban betöltött kulcsszerepük, a saját részre átmentett vagy, a szakszervezetek támogatása, az ön-

kormányzatokban – a lakosság közömbössége miatt – megtartott helyük, a tudományos életben elért kinevezéseik. Ennek ellenére *túlzás lenne baloldali veszélyről beszélni*, mivel életkoránál fogva ez a politikai irányzat lassan kivonul a hatalmi pozícióból, nincs fiatalokban megtestesülő érdemleges utánpótlása. Empirikus tapasztalatok alapján pozícióikat fokozatosan szociáldemokrata (szocialista) és liberális beállítottságú személyek veszik át, vagy döntően ilyenek a várományosok. Megjegyzendő, hogy *szélsőjobb veszélyről is túlzás lenne beszélni*, nincs semmilyen képviselőjük sem a klasszikus hatalmi ágakban, sem a modernkorokban.

Nagyon gyenge a konzervatív erők beágyazottsága a hatalomba. Hatalomból történő részesedésük (30 százalék) kevesebb, mint a liberálisoké, és a hatalmi pozíciók eloszlása is egyenlőtlen. Szinte csak a Parlamentre, a végrehajtó hatalomra korlátozódik, és ebből a hatalomból fakad a gazdasági életben, jegybankban, társadalombiztosításban betöltött (ideiglenes?) jelenlétük is. *Túlélési esélyeik választási vereség esetén jóval csekélyebbek*, mivel választásoktól független hatalmi pozíciókkal alig rendelkeznek. Távlati esélyeiket az is rontja, hogy a közvélemény előtt *felelősségük aránytalanul nagyobb, mint amennyi befolyásuk van ma az események alakulására* részleges (30 százalékos) hatalmi jelenlétükből fakadóan.